

Светислав ВУЧЕНОВИЋ

ТРЕТМАН СВЕТСКОГ НАСЛЕЂА КОТОРА У СМЕРНИЦАМА ЗА МЕНАЏМЕНТ ПЛАН

Кључне речи: Котор, светско наслеђе, смернице за менаџмент план

СТАТУС СВЕТСКОГ НАСЛЕЂА

Уписом на Листу Унеска заштићено подручје Котора стављено је под патронат светске заједнице и режим обавезујућих међународних конвенција.

УЛОГА УНЕСКОА

Светска организација за образовање, науку и културу (Унеско) обавља инспекторат стања, процењује предузете мере и могуће последице на интегритет природног и културног наслеђа. Подноси извештаје Међународном извршном комитету и надлежним државним властима.

Пружа саветодавну помоћ имаоцима културних добара при решавању стручних проблема и методолошких питања.

У конфликтним ситуацијама које прете да угрозе заштићено светско наслеђе примат имају ставови међународне заједнице.

ДОМАЋЕ НАДЛЕЖНОСТИ

Централне и локалне власти успостављају сарадњу са експертима Унеска кроз заједничке обиласке заштићеног подручја, студијске радионице, ревизије планских докумената и пројеката.

Надлежне службе су дужне да суделују у припреми и примени заузетих ставова.

РЕГИОНАЛНА ОПТИКА БОКЕ

(Sl. 1.) Kotorski rukavac Boke sa poluostrvom Vrmac

Бока је вишеслојно целовита: географски, климатски, историјски, функционално. Природна формација на споју горског залеђа и морског залива оцењена је као реткост у поднебљу Медитерана.

Током низа столећа смењивале су се доминације Илира, Хелена, Римљана, Византинаца, Словена, аутономних комуна, Венеције и Аустрије. Оне су за собом оставиле разноврсну културну и градитељску стратиграфију.

Административно парцелисање недељивог простора Боке не сме постати узрок његове деградације и ометања заједничких функција. Насупрот локалним границама и парцијалним интересима потребно је утемељити генералну регулативу и приступити изради заједничких планских докумената са решењима од општег интереса, посебно оних која су у видокругу светске културне заједнице.

ЕКОЛОШКИ РЕЖИМ УРЕЂЕЊА

Највишим политичким актима Црна Гора се декларисала као еколошка држава. Оваква друштвена самообавеза не тиче се само физичких и материјалних ресурса или оздрављења загађене животне средине. Она се надасве односи на сфере које премашају границе појединачних земаља стварајући заштићени фонд природних и културних вредности светског опсега и међународног патроната.

На листу Унеска укључено је и средиште Котора. Оно није, нити сме бити изолована од свог окружења којем припада. Водиља свих планских докумената и пројеката мора бити цјеловита Бока под окриљем међународних конвенција, домаћих закона и месних уредаба здружених вољом и трудом становништва.

Биће потребно дуже време да се испоље резултати еколошког третмана Боке не само као културно достигнуће, већ и као плод напредне технологије која враћа уложена средства у прогресију развоја.

Насупрот лаганом ходу акције, деловаће строј „предузетника“ који настоје да искористе наслеђе за сопствене интересе и богаћење. Има довољно негативних искустава других, која Котор лишавају потребе да се учи на сопственим грешкама.

РЕГЕНЕРАЦИЈА КУЛТУРНОГ ПЕЈЗАЖА

(Sl. 2) Zastićena zona kulturnog pejzaza

Културни пејзаж као категорија споменичког наслеђа, појавио се у теорији и пракси заштите као проблемска област новијег времена.

Просторно-историјски ареал Котора и читаве Боке оцењен је као високовредни пример културног пејзажа у којем су здружени квалитети живе природе и остварења људске заједнице кроз дугу историју.

Индустријска револуција XIX века мимоишла је стари Котор и најдужи рукавац залива суочена са просторним ограничењима, неприступачном топографијом и прометном изолацијом.

Ужурбана урбанизација приобаља са традиционалним насеобинама укидала је размаке историјских језгара стапајући их у затворени прстен дуж друмске саобраћајнице. Попрсја старих агломерација са локалним храмовима постепено су нестајала иза баријера анонимних градњи. Неопходно је да се прекине такав ток и прецизно одреде могућности за даљи просторни раст.

Обронци Ловћена и Орјена као и попрсја Врмца, сачувани као формације живе природе морају бити под сталном присмотром надлежних институција и органа власти због могућих девастација.

(Sl. 3) Obronci Orjena nad Risnom

(Sl. 4) Istorijско jezgro Kotora

ОБНОВА ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА

У годинама које су следиле земљотрес из 1979. године, унутар периметра Старога града обављена су разноврсна истраживања стања, урађене су студије заштите и пројекти обнове градитељског наслеђа.

Конзерваторски и санациони радови водени уз стручни надзор, верификовани су од стране инспектора Унеска. После три деценије живота неопходно је приступити сукцесивним допунама и прихватљивим адаптацијама које налажу потребе живота.

Унутар заштићеног подручја треба истаћи следеће акције и ставове заштите:

- Тврђава. Постављање лифта од подножја до врха на коти 260 м. показује се као неопходна потреба за најмлађе и старије генерације посетилаца. Предност дати решењу са лакоом транспарентном конструкцијом без руинирања зидина и природне хридине.

- Прчањ и Столив. У склопу припрема урбанистичких планова дефинисане су смернице за лоцирање здравствених ансамбала повучених од линије обале, окружених појасом зеленила. Обрадиви атар Столива припадао је столећима поседницима из Пераста на супротној неплодној обали.

- Морињ. Питомина зелене природе, микроклима, слатководни извори дуж потока који је напајао млинове драгоцене су одлике културног пејзажа. Студија прихватљивих функција треба да истакне примат техника крупног мељива, цеђење маслиновог уља и других еколошких припрема здраве хране. Посебн могућности култивисања тла за плантаже винограда, агрума и маслина.

Неопходна је најстрожија рестрикција новоградњи којима би се природна оаза претворила у полигон градитељског вандализма и безобзирне експлоатације.

- Рисан. Древни Илири на положају Рисна пронашли су обиље воде неопходне за живот и развој вишеплеменског средишта. Технологија њеног каптирања и коришћења кроз дугу историју припада аграрној култури и руралном пејзажу који посебно овде поседује утилитарне одлике неопходне за свакодневни живот насеобине.

Потребан је студијски приступ регенерацији мреже јазова Спиле развијене у турско доба. Простране осунчане падине рисанског рељефа нуде се за плантаже и расаднике. Изнад њих, на обронцима Орјена, су предели са развој сточарства.

- Пераст. Густа и компактна формација јасно се издваја из околног неизграђеног окружења. Транзитни пут уз саму обалу крај историјског језгра, премештен ја на вишу коту користећи коридор улице. Настало стање ствара претње од нелегалних градњи дуж новог пута, које би унеле неред у историјски поредак урбане целине са палатама племића, домовима

помораца и резиденцијама вишег свештенства. Неопходан је сталан надзор од стране конзерваторске службе и уз помоћ становника.

- Доброта. Нестанком изворних власника палате су изгубиле не само атрибуре барокног градитељства, већ и култивисане земљишне поседе у окружењу. Столеће пауперизације довело је до парцелација репрезентативног склопа и уништавања декорације ентеријера. С обзиром на разноврсне препреке, рестаурације изворног стања палаца морају да причекају боља времена. Где је и колико могуће потребно је рехабилитовати традиционалне ансамбле са пратећим зградама, вртovima и обрадивим земљиштем.

УКЛАЊАЊЕ И ЗАМЕНА АМОРТИЗОВАНИХ НЕПОКРЕТНОСТИ

(Sl. 5) Masivi iz XX veka za uklanjanje bez novogradnji

На истакнутим позицијама обале дотрајавају масивне зграде, махом хотелске намене, потекле из прошлог века. Њих је потребно уклонити да би се ослободио простор морског добра за подесније функције и визуре ка историјском језгру унутар зидина.

На обалном појасу Шкаљара требало би успоставити шеталиште са летњим терасама широког видокруга према Старом граду и панорама залива са историјским насеобинама. Дуж шетнице искључити сав колски промет.

Завршетак акваторијума плитког дна може се користити за сидредње малих пловила са погоном искључиво на једра и весла, како би се поштедели ваздух и вода од сваког загађења.

Зону спортова у залеђу треба проширити халама, зградама и теренима за четири годишња доба, чиме ће се ублажити скокови између летње жустрине и зимске летаргије. Овакав подухват имаће корисно дејство не само на туристе и друге госте, већ најпре на домаћу омладину различитих узраста (као и одраслије грађане) који ће се бавити разним спортовима и дружењима.

Простори на вишим котама Шкаљара, где су постојале грађевине старе индустрије, могу бити успешно искоришћени за подизање хотела, намењених за учеснике и посетиоце спортских збивања током читаве године.

Закупљени освајањем што истакнутијих обалних локација поједини инвеститори и градитељи су сметнули са ума слабости муљевитог тла у које су приликом земљотреса тонули темељи вишеспратница. Масивне неурушене грађевине морале су бити потпуно уклоњене. Са таквим збивањима био је суочен и Котор 1979. године.

ИСТРАЖИВАЊЕ ЛОКАЦИЈА ЗА НОВОГРАДЊЕ

Бројна лоша искуствана стајала су у припремној фази инвестирања приликом избора локација. Предузетници, посебно они инострани, долазили су са готовим програмско-идејним скицама, настојећи да их утемеље независно од климатског подручја, амбијенталног окружења и градитељске традиције.

Да би се избегле импровизације у суочавању тражених капацитета новоградњи са конфигурацијом заштићеног окружења потребно је приступити анализама локација које нуде и ограничењима која налажу. Аналоган је поступак и у избору типологије стамбених ансамбала прилагођене суседним традиционалним насељима.

Овакве студијске предрадње требало би да постану незаобилазно правило у подручјима светске природне и градитељске баштине. Утрошено време и уложена средства биће вишеструко надокнађени квалитетом просторних и ликовних решења. Постепено, обрадом бројних појединачних локација, ствараће се студијски каталози са електронским реституцијама и анимацијама могућих новоградњи у реалном простору. Графика и аналитички подаци чиниће поуздане подлоге за истраживање локација и пројектовања од програмско-идејних скица до изведбених нацрта.

ПРОЈЕКЦИЈА ГЕНЕРАЛНОГ КОНЦЕПТА ПРОМЕТА

(Sl. 6) Obalni potezi za nove pristane

Кроз планска документа морају се изнаћи нова решења за трасе транзитних саобраћајница. То се посебно односи на идеју моста изнад Верига, магистралу на падинама Врмца, унутрашњи прстен изнад Старога града и врела Шкурде, као и друге намераване али неподобне захвате у простору заштићеног светског наслеђа.

Неопходно је да се наслеђена идеја о мосту на улазу у светску баштину трајно архивира, као потенцијална опасност која прети културном пејзажу својим рампама, усецима и потпорницима по боковима Врмца. Алтернативна варијанта са (двојним) тунелом код Верига, одвојцима за Котор и трасом кроз Грбаљ према Будви и даље, решавала би промет без неизбежних хаварија на културном пејзажу.

Бродови и крсташи треба да се сидре у басену Верига. Мамутски пловећи хотели не смеју да залазе у рукавац Котора. Тако би се избегли могући биолошки поремећаји у акваторијуму мале дубине.

Растућим тешкоћама, у обављању промета, треба се супротставити мерама које су функционално радикалне а истовремено обзирне према природном и културном наслеђу. На ободима которског рукавца Боке, према старом граду и у Веригама потребно је и могуће успоставити терминале за ваздушни, копнени и морски саобраћај. У њима би се придошли путници, посетиоци и туристу прекрцавали у минибусе или пловила која би их превозила до изабраних одредишта. Приватна кола држала би се на чуваним паркиралиштима или у гаражама, уз потребне техничке контроле и сервис. Током боравка у Котору и обиласка Боке на располагању гостију стајала би транспортна средства туристичких

биороа, хотела, возила комуналног парка и домаћина код којих би туристи одсели. Наведеним мерама значајно ће се растеретити обална прометница око которско- рисанског залива.

У зонама терминала, одговарајући простори и зграде, треба да буду намењени за складиштење и дистрибуцију залиха разноврсне робе: хране, опреме, грађевинских материјала и другог. Посебна теретна пловила разносиће наруџбе до месних пристана.

Поменути и сличним мерама простор светског наслеђа постајао би пешачка зона.

ЛОКАЛНА ПЛОВИДБА У АКВАТОРИЈУМУ БОКЕ

(Sl.7) Postojeća infrastruktura pogodna za lokalnu navigaciju

У анализи размишљања како решавати растуће проблеме саобраћаја, посебно оне у јеку туристичке сезоне, највише изненађује сазнање да су они који су ангажовани да их превладају, сметнули са ума највитаљнију одредницу Котора: да је он настајао и столећима трајао као приморски град по својој локацији, спојним функцијама између копна и мора, везама са далеким прекоморским крајевима и културама. Насупрот невеликим димензијама и моћима, то му је створило значај у свету као поморске комуне и маркације на мапи светског природног и културног наслеђа.

Васкрсавање регионалне навигације у акваторијуму Котора и целовите Боке активираће замрле огромне потенцијале унутрашњег мора као природне копче између обалних насеобина, скратиће руте и штедеће расположиво време за рад и одмор.

Успоставиће се природни приступ са мора, а не више са пута у залеђу. Пловидбом дуж обала схватаће се генезе места и доживети панораме насеобина пејзажног окружења. Вођене туре укључиваће обиласке споменика културе, музеје, галерије са паузама за одмор и окрепљење у домаћим гостионицама.

Преостале традиционалне мандраће и мола треба обновити, а нове градити на погодним позицијама дуж обале залива.

ПРОГРЕСИЈА КУЛТУРНОГ ТУРИЗМА

Насупрот масовном индустријском туризму, Котор садржи и нуди пејзаж и културно предање онима који то разумеју и траже као свој избор и животну потребу.

Уместо смештаја у капацитетним хотелима туристима ће бити на располагању виле са апартманима окружене вртovima медитеранске флоре, агрума, лозе и древних маслињака. У пансионске аранжмане биће укључени мали ресторани са понудом локалних специјалитета.

Ангажовањем породица домаћина и уз учешће суседа покретаће се адаптације постојећих зграда.

Домаћи – кућни туризам постаће стална или сезонска активност која ће стварати приходе за домицилно становништво и локалне заједнице уместо за далеке предузетнике.

Стратегија развоја туристичке понуде темељиће се на поступности акција. Најпре ће се мобилисати расположиве локације и постојеће породичне зграде уз предузимање радова потребних за могућу категоризацију смештајних простора. Програм уређења обавезно ће обухватати окућнице, вртове и приступе оближњим плажама који се уклапају у понуде.

Кооперација мештана решаваће питања смештаја, исхране, превоза и вођења гостију. Ширење посла и добити обезбеђиваће субвенције и кредите преко конкурса. Вишак прихода сливаће се у локалне буџете и користити за развој инфраструктуре потребне туризму.

ПРИПРЕМА РЕГИОНАЛНИХ ПЛАНОВА БОКЕ

Приступ изради регионалних планова полазиће од повезивања два параметра: природно-историјске целовитости залива и административне подељености на три општине.

У дугорочне програме ће бити укључена питања која се морају решавати на бази усаглашења концепата: глобалног зонирања функција, магистралног путног промета, здружене туристичке понуде, размене стечених оперативних искустава.

РЕГИОНАЛНИ ЗАВОД У КОТОРУ

Деловаће и надаље као стожер сарадње у заштити наслеђа између домаћих установа и као посредник у контактима са иностраним институцијама и међународним телима (Унеско, Икомос, Икром, Савет Европе)

Његова формација и расположива средства морају бити развијани у сразмери са проширеном територијом и повећеним обимом обавеза и задатака.

Стални научни и стручни сарадници треба да буду упућивани у међународне студијске центре ради специјализација у области заштите и ревитализације светског културног наслеђа.

POST SKRIPTUM

Вишегодишња припрема планских докумената за светско наслеђе Котора открила је супротстављеност полазишта ангажованих учесника и надлежних институција на локалном, националном и међународном плану.

Неке разлике су конфликтне, особито у проблематици промета у заштићеној зони са великим потребама, просторним ограничењима и строгим мерама заштите културног пејзажа.

Брижљиво ишчитавање слојевитог текста нацрта Менаџмент плана из 2006. године потврђује умешност обрађивача у склапању врло комплексног документа. Упркос томе, остала су отворена нека стратешка опредељења у избору дугорочних подухвата, посебно режима саобраћаја у заштићеној зони.

Хронологија догађања указује да су експерти Икомоса ангажовани од стране Унескоа подржали идеје и предлоге Регионалног завода:

- увођење локалне навигације у басену Боке
- предности тунела у поређењу са мостом изнад Верига који би својим километрским приступним рампама девастирао културни пејзаж;
- сторнирање локација за хотелске новоградње на обали и друго.

Својеврсни опортунизам испречио се пред јасним ставовима опуномоћених међународних експерата (Јокилето, Крстев и други)

који су били предочени Извршном комитету за светско наслеђе ради верификације и усвајања.

Насупрот томе, ангажовани тим планера, усмераван налозима надлежне администрације, пласирао је трасу обилазнице у најужем језгру которског залива. Исти манир виђен је и у неким суседним градовима, с том разликом што је Котор укључен и на Листу светског наслеђа.

Стављањем Нацрта на јавни увид створена је могућност да се затраже, прихвате и примене ставови међународне заједнице који ће бити укључени у Менаџмент план Котора.

Овде објављени текст био је достављен Регионалном заводу за заштиту споменика културе у Котору, који је потом, према изменама закона, изгубио надлежност над простором светског наслеђа под патронатом Унескоа. Последице таквог чина оцењене су на 36. седници Комитета светске баштине (Санкт Петербург, 24. јун – 6. јул 2012.) следећим закључцима:

...“ пројекат заобилазнице какав је тренутно у плану није прихватљив и да је у том смислу УНЕСКО јасан, како је и формулисано Нацртом одлуке Такође тражи од Државе чланице, у свијетлу негативног утицаја на Изузетну универзалну вриједност идентификованог у Студији визуелног утицаја, да напусти идеју моста на Веригама, да истражи алтернативне начине за повезивање залива, као што је тунел, да побољша трајектни саобраћај, и да заустави рад на заобилазници око залива.”

...“ На захтјев црногорске стране да буде ублажен текст одлуке, како би се дошло до трајног рјешења питања саобраћаја, уз обавезу Црне Горе да поново размотри пројекат у блиској сарадњи са експертима савјетодавних тијела УНЕСКО у наредном периоду, дошло се до компромиса да је могуће направити одређене измјене и допунити Нацрт одлуке Комитета у смислу давања простора Влади Црне Горе да се у сарадњи с УНЕСКО изнадје рјешење које неће нарушити Изузетну универзалну вриједност Котора и довести до његовог враћања на листу свјетске баштине у опасности или, у крајњем, до губитка статуса добра свјетске баштине.“

Наведени закључци Међународног комитета потакли су аутора да овај текст публикује као допринос усаглашености рада конзерватора са становиштима Унескоа и да Котору сачува статус и углед који је стекао уписом на Листу светског наслеђа.

Svetislav Vučenović

**TREATMENT OF KOTOR WORLD HERITAGE SITE
ACCORDING TO THE GUIDELINES FOR
THE MANAGEMENT PLAN**

SUMMARY

The Management Plan is a document intended for the world natural and Culturo-Historical Heritage registered in the UNESCO World Heritage List, which contains provisions for their protection, maintenance and management.

The here published text was drawn up for the needs of the former Regional Institute for Protection of Cultural Monuments in Kotor. Its starting points are suited to the principles of the World Organization and adopted by the World Heritage Committee at its Session in 2012 in Saint-Petersburg. In the conclusions of the meeting it was emphasized that it opposes the measures taken by the local authorities of Kotor which might lead to the exclusion of the Kotor Site from the List of World Heritage.